

Név: Bene Gyula mk. alezredes

Témavezető: Dr. Kiss Zoltán László alezredes, egyetemi docens

Értekezés címe: A társadalmi tájékoztató tevékenységek helye és szerepe az információs műveletekben, különös tekintettel a médiatevékenységekre

Bevezetés

„Lehet, hogy képes vagy megnyerni a csatát a csatamezőn, de el fogod veszíteni az egész háborút a média támogatása nélkül.”¹

A XXI. századi információs társadalom követelményei, a nemzetközi politikában bekövetkezett változások és az átrendeződött biztonságpolitikai kockázatok, valamint a NATO-ban az elmúlt évtizedben lezajlott jelentős átalakulási folyamatok komoly kihívás elé állítják a honvédelmi ágazat társadalmi és szervezeti kommunikációs intézményrendszerét. Ezért minden vezetőnek és kommunikációs szervezéssel foglalkozó szakembernek fel kell készülnie arra, hogy az adott fegyveres szervezetet a kor kihívásainak megfelelő módon, a nemzetközi és társadalmi elvárásoknak megfelelően jelenítse meg a nyilvánosság előtt.

A hadsereg és a média

A történelem folyamán a hadsereg és a média önmagában, de az egymás közötti kapcsolatban is változásokon ment keresztül. Ha csak a hidegháború alatti és utáni viszonyt vizsgáljuk, akkor gyökeres változásokat tapasztalhatunk a korábban egymással szembenálló két világrendszer mentalitásában. A szocialista, úgynevezett diktatórikus rendszer „abszolút passzív” tájékoztatási (nem tájékoztatási) rendszere az információt szorosan kontrollálta. Ez abban mutatkozott meg, hogy a hadseregben „minden titkosnak” számított, a média pedig a pártrendszer ideológiáját követte. Ennek egy kicsit enyhébb változatát találhattuk a másik világrendszerben. A két intézmény - a hadsereg és a média - nem egy hullámsávon volt, de a feszültség érezhetően nőtt egy rövid 8 éves periódus folyamán, Grenada megtámadásától (1983), Panamán keresztül (1989) a Sivatagi Vihar hadművelet során aratott győzelemig (1991). Ezek közül mindegyik keserű szájját váltott ki a médiából, miszerint a hadsereg teljesen kizárta őket a hírekhez való hozzáféréstől (Grenada), feleslegesen késleltette a sajtó csoport összeállítását és tevékenységét (Panama) vagy akadályozta az újságírókat cenzúra, késleltetés és hozzáférés megtagadásával (Sivatagi Vihar).²

A médiumok gyakran népszerűtlennek tűnnek, sajátságos belső törvények szerint működnek. A különböző tömegtájékoztatási intézmények - a kisebb hírlevelektől, a speciális magazinokon keresztül, a nemzeti napilapokig és TV hálózatokig - különböző érdeklődési területekkel és célokkal rendelkeznek. Mindegyikük kiveszi a részét a manipulációból és az inkompetenciából, de ugyanakkor a média olyan szolgáltatást biztosít a nemzetnek, amelyet sehonnan máshonnan nem kaphat meg.

A NATO országokban a hadsereg viszonylag népszerű és legjobb tudása szerint próbálja végrehajtani a politika által meghatározott védelmi feladatokat. Természetesen, a hadsereg is kiveszi részét az inkompetenciából. Ha hibázik, akkor az óriási következményeket vonhat maga után, azaz áldozatokkal is járhat működése. Ugyanakkor, a hadsereget törvények

¹ Konrad Freytag ezredes (Szövetséges Erők Európai Főparancsnoksága Tájékoztatási Irodájának vezetője), Military and Media in Defense and Security Environment, előadás nemzetközi konferencián, 2000. március 6.

² Frank Aukofer – William P. Lawrence, America’s Team, The Odd Couple, A Report on the Relationship between the Media and the Military, The Freedom Forum First Amendment Center at Vanderbilt University, Nashville, 1995, Publication Number: 95-FO4, p. vii.

és szabályok veszik körül. A hadsereg fegyelmezett, hierarchikus szervezet és homogén, zárt kultúrában él, amely ellenségesnek tűnhet a külső szemnek.

Amikor egy konfliktus során a két intézmény szembe találja magát egymással, a félreértések elkerülhetetlenek. A sajtó le akarja írni a sztorit, a hadsereg pedig meg akarja nyerni a háborút a lehető legkisebb áldozatok árán. A média szabadságot, a hadsereg pedig kontrollt akar. Ezek alapvető különbségek, amelyek sohasem fognak megváltozni.

Mindemellett, a hadsereg és a média harmóniában is együtt tud működni, főként olyan helyzetekben, ahol mindkét intézmény képviselőinek volt ideje megismerni egymást. A múltban történt viták ellenére, mindkét szervezet vezetői *megértik egymás fontosságát*.

Kutatómunkám során a következő hipotéziseket állítottam fel:

- a. Mértékadó külföldi és hazai szakirodalmak egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek a társadalmi kommunikációra úgy a profit-orientált, mint a nonprofit szférában. Az elmúlt évtized válságai, konfliktusai és az ezek megoldására irányuló tevékenységek bizonyították a *társadalmi kommunikáció szükségességét*, ezért nem hagyható figyelmen kívül az erre történő *felkészítés*, különösen a fegyveres erőknél.
- b. Az *információs műveletek* növekvő szerepet kapnak a hadműveleti tervezésben. Ehhez szükséges a szervezeti, szellemi és tárgyi feltételek biztosítása.
- c. A *NATO országok hadseregeiben a társadalom tájékoztatása* kiemelt feladatként jelentkezik. Ennek érdekében egy jól működő mechanizmust állítottak fel a tagországok közös tájékoztatási tapasztalatai alapján, aminek eredménye például a hazai közvélemény megnyerése külföldi szerepvállalásra, források biztosítása a honvédelemre a közvélemény támogatásával. A *NATO elméleti és gyakorlati tapasztalatainak* egy részét *adaptálni* kell a magyar viszonyokra a nemzeti sajtóságok megőrzése mellett.
- d. A koszovói válság tapasztalatainak saját szempontú elemzésén keresztül bizonyítani kívánom, hogy egy *szövetségi rendszeren belül* - a nemzeti társadalmi kommunikáció megszervezésén túl - fontos a *társadalmi kommunikáció* feladatainak, módszereinek és végrehajtásának a *tagállamok közötti összehangolása*.

Az értekezésemben foglalt kutatások 2001. júniusáig terjednek. Értekezésem megírása során az alábbi célokat tűztem ki magam elé:

- Bemutatni az információ, kommunikáció és az információs társadalom kiemelt szerepét a modern világban.
- Bemutatni az információs műveletek fontosságát, rendszerét és képességeit.
- Bizonyítani, hogy a műveletek előkészítésével párhuzamosan, a döntésekről és határozatokról (a bizalmas információkon kívül) a közvélemény tájékoztatása kulcsfontosságú a minél szélesebb körű tömegtámogatás elnyerése érdekében.
- Elemezni és értékelni a kis országok képességeit a NATO kommunikációs stratégiájában. A NATO főparancsnokságon betöltött tájékoztatási főtisztai beosztásom nagyban hozzájárult ahhoz, hogy gyakorlati oldalról vizsgáljam néhány NATO ország tájékoztató képességeit.
- Bemutatni, hogy a nem-háborús szintű műveletek során a hadműveletek előkészítése közben, lefolytatása alatt és után a Szövetség egyik legfontosabb feladata a nyilvánosság megfelelő tájékoztatása.

- Feltárni a magyar viszonyokra való megfelelő adaptáció lehetőségét. Értekezésem nem a kommunikáció elméleti területeit próbálja vizsgálni, hanem alkalmazott tudományos ismeretek segítségével *gyakorlati oldalról* közelíti meg a hipotézisek bizonyítását.

A kutatás módszerei:

- Elemeztem és értékeltem a kommunikáció, a társadalmi tájékoztató tevékenységek, a közügyek és a Public Relations szakirodalmát, értelmezem a felhasznált fogalmak tartalmi azonosságait, valamint különbözőségeit.
- Megvizsgáltam, analizáltam a társadalmi tájékoztató tevékenységeket befolyásoló tényezőket és körülményeket, különös tekintettel a NATO-ra, mint a tájékoztatást szervezetileg korlátozó hierarchikus szervezetre.
- Összehasonlító módszerrel vizsgáltam a NATO néhány tagállamának tájékoztatási rendszerét. Ehhez az interjú módszerét választottam az alapismeretek megszerzésére, majd főként az analógiát a következtetések levonásánál.
- Esettanulmány felhasználásával vizsgáltam a tájékoztató tevékenységek helyét és szerepét a béketámogató műveletekben.

Az elvégzett vizsgálat tömör leírása fejezetenként:

Az **első fejezetben** fejezetben bemutatam az információ kulcsfontosságú szerepét, a kommunikáció fejlődését és rávilágítottam arra, hogy miként alakította társadalmunkat az információ *információs társadalommá*. Az információ fogalmát különböző szemszögből definiáltam és rámutattam rendszerezésének fontosságára, valamint arra, hogy a társadalmi és gazdasági hatalom egyik fő forrásává nőtte ki magát.

Mivel az értekezés a NATO multikulturális tájékoztatási rendszerét vizsgálja, így külön megemlítem a *szervezeti kommunikáció* területét. A hadsereg és a kommunikáció összefüggéseiben belül kihangsúlyozom a **krízis-kommunikáció** jelentőségét.

Az értekezés központi témájához szorosan kapcsolódik a közvetett egyirányú kommunikáció sajátos változata, a **tömegkommunikáció**, amelyben a közléstartalom technikai eszköz segítségével egyidejűleg térben nagy távolságra szétszórt embertömeg számára közvetíthető. A tömegkommunikáció nagy hatást gyakorol az emberekre és megváltoztathatja, irányíthatja véleményüket, ízlésvilágukat, életmódjukat. Az értekezés éppen e komplex, modern jelenséggel összefüggésben levő *tájékoztatási rendszer* fontosságát mutatja be.

Végül a fejezetben bemutatom, hogy milyen kiemelt szerepet kapott a *kultúraközi kommunikáció* a NATO-ban.

A **második fejezetben** leírom az *információs műveletek* meghatározását és képességeit. Ugyanakkor, kiemelem, hogy az információs rendszerek elterjedésével és jelentőségük megnövekedésével párhuzamosan nő az értékük, úgyis mint cél, és mint „fegyver” egyaránt. Az ellenség információs rendszerét meg kell támadni, a saját információs rendszert meg kell védeni. Az információs műveletek elméletét és gyakorlatát erre a feladatra fejlesztették ki, mint a modern kor új koordinációs rendszerét.

Bemutattam az információs műveletek katonai és nem katonai képességeit. Kihangsúlyoztam az információs műveletek meghatározó szerepét a hadműveletek során és javaslatot tettem *információs műveletek törzs* létrehozására a Magyar Honvédségen belül.

A **harmadik fejezetben** értelmeztem a Public Relations (közönségkapcsolatok), a közügyek (Public Affairs – PA) és a társadalmi tájékoztató tevékenységek (Public Information – PI) alapvető összefüggéseit. Rámutattam, hogy PR irányítási funkció és célja az egyének, a szervezetek és a környezetük közötti – kölcsönös előnyökön alapuló – kommunikációs kapcsolatok kialakítása.

Megállapítottam, hogy a PA-t és PI-t katonai berkekben szinonimaként használják. Az Egyesült Államokban a PA-t alkalmazzák, a NATO-ban pedig a PI-t. Kimutattam a kutatási tapasztalatok alapján, hogy a három részterület közötti összefüggés különbsége alapvetően abban rejlik, hogy a PA egy kiterjedtebb terület, amelybe beletartoznak a helyi közösségekkel és intézményekkel való jó kapcsolat kialakítása és ápolása érdekében tett tevékenységek. Ugyanakkor, a PR gyűjtőfogalmába beletartozik mind a PA, mind a PI.

A **negyedik fejezetben** bemutattam a társadalmi tájékoztató tevékenységek helyét, szerepét és feladatát a NATO-ban, áttekintést adtam a tájékoztató szervezetek felépítéséről, amely alapján javaslatot tettem a Magyar Honvédség tájékoztatási szervezetének korszerűsítésére.

Összefoglaltam az *információ alapelveit a NATO Tájékoztatási Irodán* belül és elemeztem a társadalmi tájékoztató tevékenységeket békében, valamint háborús (válsághelyzetben) műveletekben. Rendszerbe foglaltam a társadalmi tájékoztató tevékenységekkel összefüggő más információs tevékenységeket és kiemeltem a közöttük történő *koordináció* fontosságát.

Elemeztem és összehasonlítottam több NATO tagállam PI rendszerét és megállapítottam, hogy az egyes nemzeti haderőkben a tájékoztatási terület sok hasonlósággal rendelkezik, de mindenhol megtalálható az egyes nemzetre jellemző sajátosságok.

Az **ötödik fejezetben** a koszovói esettanulmány keretében bemutattam, hogyan folynak a tájékoztató tevékenységek a békefenntartó műveletekben. Történeti áttekintést adtam a koszovói válság kialakulásáról, majd bemutattam az információs kampány három kulcsfontosságú elemét: *a társadalmi tájékoztató tevékenységeket, a civil-katonai együttműködést és a lélektani hadviselést.*

Bemutattam a béketámogató műveletek során felállított tájékoztató szervezeteket. Rávilágítottam a teljes, pontos és időbeni tájékoztatás jelentőségére.

Megvizsgáltam a hadművelet tájékoztatási koncepciójának az irányítási és vezetési rendszerre való hatását és megállapítottam a *tájékoztatási szervezet és a parancsnok közvetlen kapcsolatának óriási jelentőségét.*

Összegzett következtetések:

A NATO 1999-ben Washingtonban elfogadott stratégiai koncepciójából világosan kitűnik, hogy nagy valószínűséggel a **XXI. században a béketámogató műveletekre helyeződik át a hangsúly.** Ebből következik, hogy a tagállamok fegyveres erejének részvételéhez szükség van a társadalom megfelelő tájékoztatására, meggyőzésére, más szóval a társadalmi kommunikációra.

Az értekezés kidolgozása során **rámutattam:** az **információ** jelentőségét a modern korban az bizonyítja, hogy valóban a **társadalmi és gazdasági hatalom fő forrásává nőtte ki magát.**

Megvizsgáltam az **információs műveleteket** és képességeiket és *megállapítottam*, hogy új dimenzióval szolgálnak a hadműveletekben, mivel a **politikai és katonai területek** komplexitása elemeinek **szoros koordinációját** igényli a tevékenységek összehangolása érdekében.

A **béketámogató műveletek** ellátása során az információs műveletek képességei korlátozottak. A balkáni műveletek *bizonyították a társadalmi tájékoztató tevékenységek, a lélektani hadviselés és a civil-katonai együttműködés* kiemelkedő szerepét ilyen esetekben.

A Magyar Honvédségben óriási jelentőséggel bírna az információs műveletek területének meghonosítása. Ezt alapvetően két fő tény indokolja, egyrészt egy modern hadsereg sem nélkülözheti ezt a kulcsfontosságú területet, másrészt az ország presztízsét jelentősen növelné a Szövetségben egy hatékonyan működő szervezet felállítása.

Ezek alapján arra a *következtetésre jutottam*, hogy a Magyar Honvédség szervezetében csakugyan szükség van egy **IO törzs létrehozására** a Hadművelési Csoportfőnökség alárendeltségében.

Értekezésem megírása során rámutattam, hogy a **társadalmi tájékoztató tevékenységek a Public Relations részterülete és az IO-n belül a nem katonai tevékenységek része**. A PI feladata a közvélemény tényszerű tájékoztatása és azon belül, hogy megbizonyosodjon az információ teljes, pontos és időbeni rendelkezésre állásáról a szervezet különböző tevékenységeiről.

Ezzel párhuzamosan *megfogalmaztam*, hogy a Magyar Honvédségben a társadalmi kommunikációval foglalkozó szakemberek felkészítése során rendkívül fontos az előtanulmányok megléte, a kommunikációelmélet ismerete és valamilyen szintű információközlési, feldolgozási gyakorlat.

A PI szervezeti felépítésének vizsgálatánál *megállapítottam*, hogy a PI általában törzsfunkció, a vezetés része, így a *parancsnokkal való közvetlen kapcsolata elengedhetetlen*. A **PI vertikális és horizontális szakirányban történő koordinációs erőfeszítései kulcsfontosságúak** az egységes működés érdekében. A PI szervezetek több különböző funkció ellátására képesek, amelyeket a következő elemek segítenek: *média részleg, tervezési részleg és elemző/értékelő részleg*.

A NATO és a KFOR PI műveletek elemzésénél arra a *következtetésre jutottam*, hogy mint a hadsereg bármely területén, a PI-nál is szükség van tervezésre, PI kampányra, amelyet koordinálni kell a megfelelő belső vagy külső szervezetekkel. Ez a koordináció óriási jelentőséggel bír és kulcsfontosságú láncszeme az információs műveleteknek. Nagyon jó példával szolgálnak erre a sajtóközlemények és a PI üzenetek, amelyeket mindig egyeztetni kell legalább a jogi irodával és a politikai tanácsadóval.

Elemeztem a Szövetség kisebb tagállamainak, köztük Magyarországnak a tájékoztatási tevékenységeit és *megállapítottam*, hogy hazánk a jövőben ezen a területen tehet a legtöbbet a szövetség feladataiból:

- a. Egy hatékony Tájékoztatási Iroda felállításával nőne az interoperabilitás a NATO és a Magyar Honvédség tájékoztatási tevékenységei között, amelyre egyre inkább szükség van, amint azt a balkáni béketámogató feladatok és a terrortámadások elleni V. cikkely szerinti műveletek is bizonyították.

A Tájékoztatási Iroda felállítása nem igényel óriási anyagi ráfordítást. Csak emberi erőforrásainkra, azaz kiképzett állományra és egy modern számítógépes hálózatra van szükség az általános adminisztrációs támogató állomány és technikai eszközök mellett.

- b. A professzionális PI állomány felkészítésével úgynevezett PI „nagyhatalommá” válhatnánk, azaz a Szövetség bármikor támaszkodhatna ránk ezen a téren, ami presztízsünket növelné.

Majd *javaslatot tettem* a magyar katonai tájékoztató tevékenységek szervezeti korszerűsítésére.

A KFOR PI műveleteinek értékelésekor megállapítottam, hogy az egyik legfontosabb feladat válsághelyzetben a **PI szervezetek létszámának** megfelelő szintre való **növelése**, valamint hiteles személy megbízása a szóvivői teendőkkel.

Ajánlások:

Információs műveletek:

A Magyar Honvédségen belül az információs műveletek szakterülete kialakulóban van. A témakör elméleti kutatása és a magyar viszonyokra való kidolgozása folyamatban van. Ennek példája az MH Összhaderőnemi Doktrínába az Információs Műveletek fejezet elkészítése.

Mindemellett, a gyakorlatban nem történtek lépések az információs műveletek szakág kialakítására, **ezért javaslom:**

- Az információs műveletek terület kialakítását a Magyar Honvédségben. A szervezetben egy **IO törzs létrehozása**, amely a **hadművelet (J3) alárendeltségébe tartozna**.

Társadalmi tájékoztató tevékenységek területén a következőket javaslom:

- Egy PR szervezeten belül Tájékoztatási Iroda létrehozását főosztály szinten. Az integrált Honvédelmi Minisztérium, valamint a Szárazföldi és Légierő Parancsnokságok szintjén önálló PI szervezeti elemet kell alkalmazni.
- Elengedhetetlen a napi és a hosszú távú sajtómunka szétválasztása érdekében a tájékoztatói szervezeteink *NATO mintára való tagolását*, következésképpen létre kell hozni a következő szervezeti egységeket:
 - Tervezési és elvi kidolgozó.
 - Média.
 - Elemző/értékelő.
 - Közönség kapcsolatok.
- A civil vezető, a parancsnok és a PI vezetője a szervezet szóvivője. Éppen ezért nagyon fontos, hogy a PI tiszt mindenkor *közvetlenül* és azonnal konzultálni tudjon az illető szervezet vezetőjével vagy döntéshozó hatáskörrel rendelkező személyével. Ezt szervezetileg biztosítani kell.
- A szervezeten belül nagy fontossággal bír a szóvivő személye. Ez a múltban kapcsolt beosztásként volt ellátva, amely óriási terheket rótt a szóvivőre. Ezért javaslom a Magyar Honvédség állományába a *szóvivői beosztás* főállásba történő visszaállítását.
- A *PI állomány képzését* főként civil oktatási intézményekben és a ZMNE-n célszerű megoldani, valamint továbbképzések során aktualizálni. Fontos azonban az előzőekben leírtakat is kihangsúlyozni, hogy egyszerűbb a civil újságírókat a katonai szakterület rejtelseibe bevezetni, mint haditudósítókat gyártani a meglévő állományból. Itt meg kell találni az egészséges arányokat.
- A PI tevékenységek során az állomány feladata lehet sajtóközpontok létrehozása.
- A *tartalékos* állományú PI személyekről sem szabad elfeledkezni, mivel tapasztalatukkal hozzájárulhatnak az ilyenirányú feladatok végrehajtására. Meg kell szervezni ezen személyekkel a kapcsolat felvételét és ápolását a PIO szervezeten belül.

- A NATO-ban és a Partneség a Békéért programban betöltött szerepünk miatt fontos kiemelt figyelmet fordítani katonáink számára (minden szinten) más kultúrák megismertetésére a negatív kultúrák közti sztereotípiák kialakulásának megakadályozására és egyfajta megértő tolerancia megalapozására. Ennek segítségével könnyebben integrálódhatunk az amúgy is összetett NATO rendszerbe.

Új tudományos eredmények:

1. **Bizonyítottam**, hogy a Szövetség kiemelt figyelmet fordított és fordít a társadalmi tájékoztatásra, különös tekintettel a jövőbeni béketámogató hadműveletek végrehajtása, valamint a civil-katonai kapcsolatok szervezése során. Több NATO tagállam fegyveres ereje társadalmi tájékoztató tevékenységének összehasonlító elemzésére támaszkodva **kimutattam**, hogy ezek a nemzeti haderők kiemelt figyelmet fordítanak a társadalmi tájékoztatásra, ezt a tevékenységüket szoros együttműködésben végzik a Szövetség hasonló szervezeteivel az adott ország sajátosságainak megtartása mellett. Saját szempont szerinti áttekintést adtam a katonai társadalmi tájékoztatás szövetségi és különböző nemzeti rendszereinek működéséről, a hazai viszonyok között *adaptálható* tapasztalatok kiemelésével.
2. Kutatási tapasztalataimra támaszkodva **kimutattam** a társadalmi tájékoztató tevékenység meghatározó szerepét az információs műveletekben és annak hatását a katonai műveletek eredményességére. **Bizonyítottam** az információs műveletek fontosságát a XXI. századi műveletekben és erre alapozva konkrét javaslatot tettem a Magyar Honvédség szervezetén belül egy IO koordinációs törzs felállítására, mivel az információs műveletek területének most már nemcsak doktrinális szinten kell megjelennie a Magyar Honvédségben.
3. A koszovói műveletek esettanulmánya keretében a tájékoztatás sajátosságainak elemző bemutatásával és értékelésével **bizonyítottam**, hogy a társadalmi tájékoztató tevékenységnek jelentős szerepe van a hadműveletek sikeres végrehajtásában.
4. **Bizonyítottam**, hogy a szövetségen belüli tevékenységhez nélkülözhetetlen a Magyar Honvédségen belüli tájékoztató szervezetek megfelelő kialakítása, átalakítása és hatékony működtetése. Konkrét javaslatokat tettem a magyar katonai tájékoztatási rendszer szervezeti korszerűsítésére.

A kutatási eredmények gyakorlati felhasználhatósága:

Az értekezésemben foglaltak a Magyar Honvédség társadalmi tájékoztató tevékenységeire irányuló szakterületi kutatásokhoz nyújthatnak segítséget. A kutatás eredményei felhasználhatóak a hosszabb távú elemző-tervező munkában a haderő-átalakítás további feladatainak kidolgozásánál éppúgy, mint a parancsnokok és törzsek felkészítésében vagy a társadalmi tájékoztatás hazai feltételeinek javítása, a doktrinális alapjainak kialakítása során.

Ezen kívül az értekezésben foglaltak felhasználhatók a kiképzési és a magasabb szintű PI képzés (sorállomány, egyetemi képzés, doktori képzés) tananyagának összeállításánál a kapcsolódó területek figyelembe vételével. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen induló PR-képzés NATO PI irányultságú szélesítésére is felhasználható az értekezés.

Továbbá javaslom az értekezés felhasználását a külföldi törzsekbe, kontingensekbe készülők felkészítésére és a vezérkari tanfolyam képzési anyagának támogatására.

Végül, a kutatási eredményeimet ajánlom a téma kutatói számára és mindazon szakemberek részére, akik a Magyar Honvédségben a tömegtájékoztatás területének korszerűsítésén fáradoznak vagy a NATO-ban a különböző parancsnokságokon ehhez közelálló területen szolgálnak.